

Ключові слова: система, соціально-педагогічна профілактика, підлітки групи ризику

Литвинова Н. А. Обоснование системы профилактики употребления наркотических веществ подростками группы риска

В статье представлена и обоснована разработанная система социально-педагогической профилактики употребления наркотических веществ подростками группы риска, которая состоит из четырех взаимосвязанных компонентов: целевого (цели и задачи системы), компонент взаимодействия (объекты-субъекты процесса профилактики), содержательного (комплексная программа профилактической деятельности по видам профилактической работы) и технологического (технология социально-педагогической профилактики).

Ключевые слова: система, социально-педагогическая профилактика, подростки группы риска

Litvinova N. A Justification of preventing teenage drug use risk

The article describes a system developed and justified social and pedagogical prevention of drug use teens at risk, which consists of four interrelated components: the target (goals and objectives of the system), a component of interaction (object-subject prevention efforts), content (integrated program of prevention for types of prevention) and technological (the technology of social and educational prevention).

Key words: system, social-pedagogical prevention, risk group teenagers

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 373.035:7-053.6

О. І. Мальцева

**СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ
ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА**

Підлітковий вік є надзвичайно важливим періодом розвитку людини та формування її особистості. Це перехідний період від дитинства до дорослого життя не лише у фізичному, психічному, але й соціальному відношенні. Такі зміни нерідко відбуваються досить бурхливо, і батьки виявляються зовсім не готовими до цього. Допомогти підліткові успішно пройти цей етап соціалізації повинна школа. На жаль, використовуючи у процесі соціального виховання школярів різні методи та засоби, загальноосвітні заклади недооцінюють виховний потенціал мистецтва.

У сучасних умовах справжнє мистецтво часто є «непрестижним» у середовищі підлітків, або, в кращому випадку, розглядається лише як форма змістовного проведення дозвілля. У рамках загальноосвітньої системи вчителі та батьки, а потім і діти, віддають перевагу більш «прагматичним» дисциплінам: математиці, інформатиці, іноземним мовам, забуваючи про важливість для особистісного розвитку підлітка предметів художньо-естетичного циклу.

Проблема впливу мистецтва на формування особистості завжди займала значне місце у працях вчених. Вона розглядалася видатними філософами (Й. Фіште, Т. Літт, Б. Рассел та ін.), психологами (Л. Виготський, О. Леонт'єв), та педагогами (К. Ушинський, В. Сухомлинський). Сучасні вітчизняні соціальні педагоги розглядають мистецтво як засіб соціального виховання (І. Зверева, Л. Коваль, С. Хлеб'юк).

Мета нашої статті – проаналізувати характер впливу мистецтва на процес соціального виховання у підлітковому віці.

У підлітка розвивається ціла низка новоутворень в інтелектуальній та особистісній сферах. Саме в цей період активно формується новий рівень самопізнання, розвивається рефлексія, що робить можливим усвідомлене конструювання свого світогляду, індивідуальної системи цінностей та Я-концепції.

Особливість мистецтва полягає в його комплексному впливові на людину – воно одночасно і розширює об'єм знань, і формує духовний світ, а окремі його види є засобом фізичного виховання. Воно дозволяє не лише отримати інформацію про оточуючий світ, але й сформувати своє ставлення до нього, отримати в спадок духовну культуру пращурів, забезпечити гармонійний, всебічний розвиток особистості.

Мистецтво є поліфункціональним і в різні часи вчені виділяли різні, на їх погляд, провідні функції. Наприклад, В. Сілін розглядав мистецтво як фактор соціалізації індивіда, а його основну функцію вбачав у залученні індивіда до соціального цілого. При цьому соціалізуюча функція вбирає в себе і виховну функцію мистецтва, а комунікативна і гедоністична функції є специфічними засобами соціалізації. До підфункцій основної функції вчений відніс: нормативну – донесення певної сукупності знань (норм, правил, уявлень і т.п.), які рекомендуються для засвоєння; ціннісно-емоційну – виховання в індивіда системи ціннісних орієнтацій, з трьома прошарками – когнітивним, емоційним, поведінковим; евристичне пробудження творчої активності індивіда, розвиток продуктивної уяви [1].

І. Зверева, Л. Коваль, С. Хлеб'юк розглядають освітньо-розвиваючу функцію мистецтва (збагачення особистості певними соціально-культурними знаннями) та ціннісно-виховну (формування емоційного досвіду людини) у тісній взаємодії, результатом якої стає формування здатності краще пізнати й оцінити самого себе. Самопізнання, самооцінка, самовияв – ці якості є необхідними характеристиками творчої особистості. Їх формування – найголовніша мета соціально-

виховного впливу мистецтва [2; с. 279]. Розвиток особистості саме в цьому напрямку активно відбувається у підлітковому віці. Активізуються процеси самопізнання, самовизначення, визначення особистих етико-естетичних поглядів і суджень, оцінок, засвоєння соціально прийнятих норм поведінки.

Вплив мистецтва на особистість відбувається у двох основних типах діяльності. По-перше, ця діяльність, пов'язана зі сприйняттям мистецтва, спілкування з ним; по-друге – досвід власної творчої діяльності. Сила впливу залежить від вікових особливостей, психічного стану, провідного типу художньо-естетичної діяльності, характеру потреб особистості. Якщо вона не відповідає соціальним функціям мистецтва, а сприйняття не адекватне її природі, то вплив мистецтва не здійснюється, його роль у формуванні особистості залишається нереалізованою.

Підліткам притаманна глибина переживань, виявлення індивідуальних смаків, уподобань. Вплив мистецтва на соціалізацію особистості дитини в цей період здійснюється через формування духовних потреб. Характер цих потреб багато в чому залежить від смаків та уподобань сім'ї підлітка, ціннісних орієнтацій однолітків, рівня викладання в школі предметів естетично-художнього циклу та можливості отримання художньої освіти факультативно, доступу до творів мистецтва. Завдання школи – підготувати підлітків до самостійного сприйняття творів мистецтва та допомогти їм стати активними суб'єктами творчої діяльності. Інакше буде зростати популярність «масової культури», яка «виховує» «нового агуманного постісторичного індивіда», фізично живого, але функціонально і духовно – штучного, схожого на робота [3, с. 139].

Немає головних чи другорядних видів мистецтва. Всі вони так чи інакше позитивно впливають на формування особистості. При цьому кожен вид має свою специфіку, а значить свої можливості у процесі соціального виховання. Зупинимось на короткій характеристиці деяких з них.

Декоративно-прикладне мистецтво (лат. *decoro* – прикрашаю) є національним за своєю природою, воно народжується із звичаїв, навичок, вірувань народу та безпосередньо наближається до його виробничої діяльності, його побуту. Цей вид мистецтва – один із найдавніших видів художньої творчості, який є невичерпним джерелом формування моральних якостей, громадських рис, національної свідомості, пробудження творчої активності особистості підлітка.

Унікальні пізнавальні можливості має література (від лат. – буква), адже за допомогою слова дійсність досліджується комплексно, у всій багатогранності – не тільки чуттєво, але й через розумову діяльність. Цей вид мистецтва розвиває уяву, яка лежить в основі творчого інтелекту, вчить систематизувати, стискати, аналізувати інформацію, робити власну оцінку прочитаного тощо.

Твори художньої літератури наповнені різними життєвими ситуаціями, шляхами їх вирішення та дають можливість побачити

наслідки людських вчинків. Літературні герої, наділені різними людськими якостями, допомагають дитині зрозуміти, які з них схвалюються суспільством і чому. Організоване вчителем чи соціальним педагогом обговорення підлітками літературного твору сприяє розвитку їх комунікативних здібностей.

У вересні 2010 року з ініціативи професора літератури Марії Ніколаєвої (Magia Nikolajeva), яка працює в інституті Кембриджа, в США відбулася наукова конференція, яку було присвячено проблемі впливу книг на підлітків. Особлива увага приділялася романам про вампірів, які набули популярності серед школярів. Науковці відзначили шкідливість для психіки підлітка книг, де ситуація головних героїв є безнадійною та трагічною. Моральний обов'язок авторів – вселяти надію та позитивно налаштувати своїх юних читачів [4].

В останні роки все більшої популярності серед підлітків набуває танок (від нім. – рух), що пов'язано з великою кількістю телевізійних танцювальних шоу. Це вид мистецтва, матеріалом якого є поетично осмислені, організовані у часі і просторі рухи і постави людського тіла.

Перед сучасною вітчизняною школою в останні роки постала необхідність зниження рівня навантажень школярів на уроках фізичного виховання. Альтернативою, або доповненням до класичних уроків фізичного виховання може бути заняття підлітків хореографією. Але, танок – це не лише засіб фізичного вдосконалення людини. Він здатний підвищити самооцінку особистості, сприяє розвитку комунікативних здібностей, формуванню навичок співпраці у парі чи колективі тощо.

Цілком очевидно, що одним з найпопулярніших видів мистецтва серед підлітків є музика (від грец. – мистецтво муз). Вона відображає реальну дійсність в емоційних переживаннях і наповнених почуттям ідеях, що виражаються через звуки. Музика здатна справляти різний вплив на розвиток особистості. Це залежить від жанру, темпу, змісту тексту, який її супроводжує, гучності звучання тощо.

Більшість підлітків слухають музику низького гатунку. Вона є доступною для їх сприйняття, дозволяє протиставити себе дорослим, ствердитися у компанії однолітків, але не формує соціально-позитивні якості. Примітивність текстів породжує примітивність думок, депресивність мелодій – суїцидальні наміри, а висока гучність та ритмічність здатні вводити дитину у стан трансу, роблячи з неї робота, свідомістю якого легко управляти. Якісна ж музика стає джерелом емоційного задоволення, заспокоює, здатна лікувати душу і тіло. Тому дуже важливо зорієнтувати підлітків у музичному просторі, познайомити з різними музичними жанрами, проінформувати їх щодо впливу музики на психічне та фізичне здоров'я людини, залучити до музичної діяльності.

На думку психологів, схожий з музикою вплив на особистість здійснює живопис. Нині сучасне місто важко уявити без малюнків, які виконано підлітками балончиками з фарбою на стінах будинків, парканах та громадському транспорті. Це вуличне мистецтво (графіті) є в Україні

незаконним, але заборони та штрафи не дають суттєвих результатів, тому місцевим органам влади доводиться шукати інші шляхи вирішення цієї проблеми. Наприклад, у 2007 році в Тернополі було відкрито школу графіті, де більше сотні підлітків почали вчитися майстерності вуличного живопису. Управління освіти міськради виділило окреме приміщення для занять, а мерія офіційно виділила місце для практичних занять графіті [5].

Уроки живопису, робота у студії молодого художника дають підліткові не лише знання технології малювання, але й можливість відчути радість від того, що створюєш красу власними руками, дають відчуття впевненості у собі та своїх силах, формують повагу до праці.

У ХХ столітті в систему синтетичних видів мистецтва ввійшло кіномистецтво, особливість якого полягає у можливості безпосереднього відображення дійсності у просторово-часовій єдності, зображенні її рухомою, динамічною. Кіно є синтезом різних видів мистецтва (живопису, музики, театру, літератури, фотомистецтва, хореографії та ін.) і, у зв'язку з цим, має комплексний характер впливу на особистість. «Ефект присутності», залучення глядача до реальних ситуацій, робить цей вплив надзвичайно сильним.

«Складність структури людини на екрані інтелектуально й емоційно ускладнює людину в залі (і навпаки, примітив створює примітивного глядача)» [6; с. 59]. Кінострічки, які в основному дивляться підлітки, є комерційними, спрямованими на те, щоб розважити глядача. Їх автори не зважають на те, який вплив справляє зміст їх кіноробіт на дітей, вони прагнуть зробити фільм видовищним задля високих заробітків. Тому на екрані часто панують антигерої, які проповідують легкість буття, егоїзм, бравують своїми шкідливими звичками та власною фізичною силою, демонструють інтимні сторони людського життя тощо. На відміну від людей середнього та похилого віку, зі сформованими поглядами і багатим життєвим досвідом, підлітки сприймають кіно як реальність і наслідують кіногероїв.

У радянські часи практикувалися культпоходи школярів до кінозалів на перегляд тих фільмів, які сприяли розвитку людських якостей, що схвалювалися радянським суспільством. Така форма виховної роботи забута сучасною вітчизняною школою. Хоча більшість загальноосвітніх закладів мають теле- та відеоапаратуру, тому проведення кіновечорів, де будуть демонструватися та обговорюватися кінофільми, які несуть у своєму змісті позитивне виховне навантаження, не є проблемою.

Порівняно з кіномистецтвом сучасний театр має незначний вплив на підлітків, але може бути дієвим засобом їх соціального виховання. Це вид мистецтва, в якому образне відтворення дійсності відбувається у формі драматичної дії, сценічної гри, що здійснюється акторами перед глядачами.

Театр ХІХ–ХХ ст. активно відгукувався на суспільні зміни, формуючи громадянську позицію сучасників, здатність до самоаналізу, виконуючи важливу просвітницько-пізнавальну та художньо-естетичну

функцію. Його соціально-виховна функція полягає в організації змістовного дозвілля підлітків, у зміцненні та розвитку театрального колективу, де у процесі взаємодії відбувається процес соціального виховання – діагностика та корекція міжособистісних стосунків, набуття та розвиток комунікативних навичок, розвиток творчого потенціалу.

Соціальний педагог може застосовувати театральне мистецтво в таких формах освітньо-дозвілєвої діяльності, як вправи зі сценічної майстерності у розвиваючих іграх, елементи мистецтва словесної дії під час організації концертної самодіяльності, проведенні літературних вечорів, дійства на актуальну соціально-виховну тематику («театральні агітки»), перегляд театралізованих вистав з подальшим їх обговоренням [7; с. 298].

Дослідження характеру впливу мистецтва на соціальне виховання підлітків відкриває перспективу точного й надійного вибору шляхів для розвитку гармонійної, всебічно розвиненої особистості з багатим внутрішнім світом, творчої, цілісної і гуманістично спрямованої.

Список використаної літератури

- 1. Силин В.П.** Искусство как фактор социализации индивида / В.П. Силин // Человек и общество. Проблемы социализации индивида. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1971. – С. 118 – 129.
- 2. Коваль Л. Г.** Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посібник / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
- 3. Кутырев В. А.** Пост – пред – гипер – контр – модернизм: концы и начала / В. А. Кутырев // Вопросы философии. – 1998.– № 5. – С. 135 – 143.
- 4. Вампиромания:** как книги о вампирах влияют на подростков. – Режим доступу до статті: <http://www.infoniac.ru/news/Vampiromaniya-kak-knigi-o-vampirah-vliyaют-na-podrostkov.html>.
- 5. Новини.** Режим доступу: http://www.tovarish.com.ua/print/Yak_kazky_.html.
- 6. Лотман Ю. М.** Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю. М. Лотман. – Таллинн : Ээсти Раамат, 1973.
- 7. Технології** соціально-педагогічної роботи: Навч. посібник / За заг. ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Логос, 2000. – 372с.

Мальцева О. І. Соціальне виховання підлітків засобами мистецтва

У статті проаналізовано характер впливу мистецтва на розвиток особистості; розглянуто особливості впливу різних видів мистецтва на соціальне виховання підлітків; обґрунтовано можливості використання засобів сучасного мистецтва у виховній роботі школи.

Ключові слова: підліток, соціальне виховання, виховний вплив мистецтва.

Мальцева О. И. Социальное воспитание подростков средствами искусства

В статье проанализирован характер влияния искусства на развитие личности; рассмотрены особенности влияния различных видов искусства

на социальное воспитание подростков; обосновано возможности использования средств современного искусства в воспитательной работе школы.

Ключевые слова: подросток, социальное воспитание, воспитательное влияние искусства.

Mal'tseva O. I. Social education for adolescents through art

The article analyzed the nature of the influence of art on personality development are discussed, especially the effect of different types of art for social education for adolescents; justified the use of funds of contemporary art in the educational work of the school.

Key words: adolescent, social education, educational influence of art.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 351.75:343.91-053.6

Н. В. Мотунова

**ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ У СПРАВАХ ДІТЕЙ**

Одним із напрямів у боротьбі зі злочинністю взагалі та злочинністю неповнолітніх, зокрема, є профілактична діяльність.

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх в Україні проводиться зусиллями педагогів, співробітників соціальних служб, служб у справах дітей, працівниками правоохоронних органів. Суспільство значно більше зацікавлено в недопущенні правопорушення, ніж у подальшому покаранні винних. Профілактика правопорушень повністю відповідає поняттям соціальної справедливості, тому що рівень розвитку системи її соціальних заходів визначає рівень гуманізації права, межі насичення його виховними елементами і межі застосування карних елементів. Світовий та вітчизняний досвід вказують, що найбільш перспективним заходом у боротьбі із правопорушеннями є профілактика, що передбачає не покарання, а, насамперед, удосконалення умов життєдіяльності людей та їх виховання. Більш того, профілактику правопорушень визнано одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів України, зокрема органів внутрішніх справ.

Проблемні питання профілактичної діяльності на місцевому рівні досліджували О. Андрєєва, О. Бандурка, І. Голосніченко, І. Даньшин, О. Джужа, А. Зелінський, О. Литвинов, П. Михайленко, В. Плішкін, Л. Попов, В. Петков, В. Філонов та інші вчені [5, с. 76]. Проте дослідники звертають увагу на численні проблеми у цій сфері діяльності, які